

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Державний заклад  
«Південноукраїнський національний педагогічний університет  
імені К. Д. Ушинського»  
Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

## **«ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ К. Д. УШИНСЬКОГО У ВИМІРІ СУЧАСНОСТІ»**

Збірник матеріалів

I Міжнародної науково-практичної конференції

(присвяченої до 200-річчя Державного закладу «Південноукраїнський  
національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Одеса 2017 рік

Копіца Є.П., к.пед.н., доцент Одеський національний медичний університет, м. Одеса, Україна

## МОВНИЙ КОНЦЕПТ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

У сучасних умовах відродження національної освіти, коли пріоритетне значення надається навчанню рідної мови, використанню кращих надбань національної культури в педагогічному процесі, починаючи з раннього віку, погляди К. Д. Ушинського щодо значення рідної мови у вихованні та навчанні дітей мають виключно педагогічну цінність[1].

Рідній мові в навчанні дітей К. Д. Ушинський відводив особливе місце, зазначаючи, що вона є сховищем результатів пізнавальної діяльності багатьох поколінь, скарбницею усіх знань, «кращою квіткою всього духовного життя народу, що ніколи не в'яне і вічно розпускається» [2, с. 557]. Свої погляди видатний педагог неодноразово висловлював у статтях, зокрема таких, як: «Перші заняття вітчизняною мовою», «Організація початкового навчання», «Керівництво до викладання «Рідного слова», «Три головних види занять з вітчизняної мови» тощо. К.Д. Ушинський зазначав, що в мові відбивається уся історія народу, його моральні й естетичні ідеали, його думки і почуття, бажання і надії, адже саме мова за допомогою своїх форм передає дітям усю об'єктивну дійсність, реальні знання і в такий спосіб, засвоюючи невичерпні багатства рідної мови, діти привчаються до справжнього життя народу.

К. Д. Ушинський наголошував на тому, що мова є найважливішою, найбагатшою, через те, що вона має міцний зв'язок з народом. У ній поєднується надбання минулих, теперішніх і майбутніх поколінь народу в єдине ціле, і якщо вмирає рідна мова, - народу більше не існує. Відтак, мова є величезним народним учителем, який навчав народ тоді, коли не було ще ні підручників, ні шкіл, і буде продовжувати вчити його до кінця народної історії. Засвоюючи рідну мову, дитина легко, без надмірних зусиль вбирає у себе плоди, думки та почуття попередніх поколінь. Визначаючи роль рідної мови в житті дитини, Костянтин

Дмитрович акцентував увагу на тому, що «засвоюючи рідну мову, дитина не тільки навчається умовних звуків, але і п'є духовне життя і силу з родинних грудей рідного слова» [2, с. 558].

Не можна не погодитися з думкою Костянтина Дмитровича про те, що мова - це «могутня можливість для розвитку індивідуума». За її допомогою дитина здобуває знання, розвиває мислення. Поруч з працею та іншими чинниками виховання, вона сприяє розвитку розумових сил дитини, формує особистість. Надаючи особливого значення слову як вихователю доброти, гуманності, чесності, відчуття громадського духу, любові до природи, праці, естетичних переваг, чільне місце вчений відводив усній народній творчості, художнім творам у справі виховання почуття патріотизму, любові до

Батьківщини, до свого народу, до його традицій, звичаїв, мистецтва, культури, історії. Зауважимо, що цю тему педагог неодноразово порушував у своїх працях, зокрема, на сторінках своїх підручників, у яких ним подано зразки народної словесності, вдало підібрані уривки з творів видатних письменників, власні твори для дітей, що повинні були сприяти освіті й вихованню підростаючого покоління, і що було підтверджено ще за його життя [1]

К. Д. Ушинський був переконаний у тому, що у процесі розвитку мовлення дітей визначальну роль відіграє усна народна творчість, адже саме у фольклорі живе народне слово, значення якого у формуванні людини важко переоцінити. Мова кожного народу, зауважував учений, створена самим народом, і саме через неї лине чудова народна пісня, з якої «черпають своє натхнення і поет, і художник, і музикант; чути влучне, глибоке слово, в яке за допомогою науки і дуже розвиненої думки, вдумуються і філолог, і філософ, і дивуються глибині та істині цього слова» [1]

Педагог наголошував на тому, що мова народу є витвір творчої здібності людини, з огляду на те, що у своїй мові народ протягом багатьох тисячоліть втілював свої думки і почуття. Природа країни та історія народу, відбиваючись у душі людини, відзеркалились у слові. Кожне слово, кожна його форма є результатом думки та почуттів людини, через які в мові відтворилися природа країни та її історія: «Засвоюючи рідну мову, дитина сприймає не тільки слова, їх комбінації та видозміни, але і безліч понять, поглядів, думок, почуттів, художніх образів, логіку та філософію життя, засвоює не швидко, але легко...» [2, с. 560].

За словами К. Д. Ушинського, пізнаючи, дитина входить у світ народної думки, відчуттів, які виникають у житті людей. Передаючи їй якийсь твір народної словесності або літератури, на думку вченого, ми розгортаємо перед нею різноманітні форми народної мови, надаємо дитині можливість з'ясувати ту думку і ті почуття, які були сконцентровані в тих творах, вона починає розуміти народне життя, поезію, мистецтво та дух народу. Тільки зрозумівши думки і відчуття народу, малюк зможе створити різноманітні форми мови і цілком опанувати цю форму. Через пізнання інших форм мови дитина здобуває ключ до скарбниці народного духу [3]

Зазначимо, що вчення К. Д. Ушинського про рідну мову стосується будь-якої національності. На його думку, те, що відповідає нашим природним

нахилам, ми приймаємо легко і засвоюємо міцно, а те, що чуже чи суперечить цьому підґрунтю, приймаємо слабко і тільки після тривалих зусиль можемо переробити у свій природний характер. А звідси вже зрозумілим є ствердження вченого: якщо мова, якою починає говорити дитина, суперечить її природженому національному характерові, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на духовний розвиток дитини, який зробила б рідна їй мова, «ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяє багатий, розкішний розвиток [2, с. 563]. На думку видатного педагога, рідне слово - єдина сфера розвитку духу, тому будь-яке навчання і виховання мають будуватися з метою оволодіння цією сферою, що є основою будь-якого розумового розвитку й скарбницею всіх знань; з нього, зазначав учений, починається будь-яке розуміння, через нього проходить і до нього повертається.

Стрижневим положенням мовної концепції К. Д. Ушинського є його вчення про рідну мову як центральний предмет усієї освіти, а провідним принципом навчання і виховання є народність. Червоною ниткою через усі його твори проходить думка про те, що «важко переоцінити роль, яку відіграє в навчанні дитини, формуванні особистості народна мова» [3, с. 263]. Учений підкреслював, що вивчення рідної мови має бути одним з основних завдань школи, якщо ця школа служить інтересам народу. Він рішуче виступав на захист мови національних меншостей, яка виганялась самодержавством із національних шкіл, і вимагав, щоб навчання здійснювалося рідною мовою учнів. «Немає насильства нестерпнішого, ніж заявляв Ушинський, - як те, що хоче відняти в народу спадщину, створену численними поколіннями його віджилих предків» [205, с. 557]. Думки Костянтина Дмитровича про рідну мову ще за його життя набули дієвої суспільної сили, знайшовши свій вияв у широкому національному русі за народну школу з навчанням рідною мовою, у русі, який охопив усі народи Росії.

Костянтин Дмитрович жалкував, що багата українська, мелодійна, співуча мова, якою говорять не 200 тисяч, а 14 мільйонів народу, на якому заснована така народна література, якою не може похвалитися жоден народ, на якому ще зовсім недавно співав Шевченко, виганяється зі школи, як якась чума! Спочатку хлопчик не розуміє нічого в школі, а потім його не розуміють вдома: ось тобі і зв'язок життя з навчанням. Глибоко шануючи українську мову, він зауважував, що вона має невичерпний матеріал української народної поезії для розвитку, найтоншого розвитку благородних і ніжних почуттів у серці молодого покоління. Із жалем учений зазначає, що «народ попрацював для нас і створив велику мову і велику поезію; а ми як скористувалися цим скарбом, зібраним, вистражданим протягом багатьох і багатьох століть?!» [3, с. 78-79].

Важливим положенням лінгводидактики К. Д. Ушинського є його вчення про співвідношення рідної та іноземної мов. Зауважимо, що наголошуючи на необхідності першопочаткового навчання дітей рідної мови, водночас він не заперечував вивчення іноземних мов, відзначаючи, що знання іноземних мов дає людині можливість повного, самостійного і всебічного розвитку, завдяки оволодінню скарбами західної науки і літератури. У цьому зв'язку педагогом

було поставлено низку вимог до вивчення іноземної мови, а саме: головною метою вивчення іноземних мов повинно бути ознайомлення з літературою, потім розумова гімнастика і, нарешті, практичне ознайомлення з мовою; вивчення іноземних мов не повинно починатися надто рано, і аж ніяк не раніше того, коли буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини, іноземні мови потрібно вивчати одну за одною, а не кілька одночасно; вивчення іноземної мови повинно йти паралельно з посиленням і глибоким вивченням рідної мови [2]

Водночас К. Д. Ушинський наголошував, що чим ретельніше займаються з дітьми вивченням іноземної мови, тим ретельніше треба займатися з ними вивченням рідної мови, оскільки цим можна паралізувати неминучу шкоду, що виникає для душевного розвитку дитини від посилених початкових занять іноземною мовою. Ці положення К. Д. Ушинського набули особливої актуальності в наш час.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Лінгводидактична концепція К. Д. Ушинського/ А. М. Богуш – Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. – Вип. 9. – 2013.
2. Ушинский К. Д. Собр. соч. в 11 т./ Ушинский К. Д. – т. 2. М.-Л., 1948.
3. Ушинский К. Д. Собр. соч. в 11 т./ Ушинский К. Д. – т. 6. М.-Л., 1948